

Dr Muhamed Hadžijahić

JE LI SARAJEVO IMALO SVOJU STARU ZASTAVU I GRB

Do sada se smatralo da grad Sarajevo ranije nije imalo svoj grb, osim onog koji je neposredno poslije okupacije 1878. godine vještački iskonstruiran i proglašen gradskim grbom. Odluka o važećem sarajevskom grbu donesena je 1. marta 1965. god., pošto je prethodno raspisan konkurs, pa je usvojeno rješenje po koncepcijama i izradi akademskog kipara Mirka Ostoje.

Nije neinteresanto da se povodom donošenja novog grba Sarajeva razmotri pitanje da li je Sarajevo, neovisno od umjetno konstruiranog grba iz austrougarskog vremena, imalo svoj stari grb, poput onih kakve su imali zapadni gradovi, pa i neki gradovi u drugim našim krajevima. U uskoj vezi s grbom stoji i pitanje gradske zastave. Pitanje nije deplasirano ako se i uvaži da je pojava grbova više kreacija zapadnoevropskog feudalizma, pa da Sarajevo ovdje ne dolazi u obzir, pošto je uglavnom nastalo i razvilo se u tursko doba (u neposrednoj blizini srednjovjekovne varoši Vrhbosanja).

Karakteristično je međutim da je Sarajevo u toku čitavog turskog perioda, sve do 1850, bilo slobodan grad. Ono je poput mnogih gradova u feudalnom periodu imalo svoju oprosnu povelju, zvanu *muafnama*, još iz vremena turskog osvojenja Bosne. Po toj je povelji muslimansko stanovništvo Sarajeva bilo za svoju vojnu službu na granici oprošteno određenih finansijskih obaveza i kuluka (tzv. *avarizi divanijje i tekalifi urfijje*). Od naročite je važnosti bilo oslobođenje od *nezla*, koje je identično sa oslobođenjem od descenzusa (zalazine, priselice, odnosno poputine u našem srednjovjekovnom pravu). Iz oslobođenja od *nezla* vremenom se razvilo pravo da u Sarajevu ne može rezidirati ni vezir kao predstavnik centralne vlasti, pa je tako službena rezidencija od kraja XVII stoljeća bila u Travniku (prije toga jedno vrijeme i u Banjoj Luci). U prvim decenijama XIX vijeka Sarajlije su rezidiranje vezira izvan njihove varoši smatrali »starodrevnim pravilom«. Vezir je dolazio u grad samo u svojstvu gosta (*musafira*), pa je, štaviše, u prolazu kroz grad bio praćen naoružanim Sarajlijama.

Očito je, prema tome, da je Sarajevo imalo gotovo identičan pravni položaj kao i slobodni gradovi kod nas i na Zapadu.¹

¹) Upor.: Muhamed Hadžijahić: Sarajevska muafnama. — *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, god. XIV, 1963, Sarajevo 1964.

S obzirom na ovakav egzimirani položaj Sarajeva (i neke druge varoši u tursko doba također su uživale privilegiran položaj, kao npr, Bar, Bukurešt, Osijek, Solun itd), kao i s obzirom na nesumnjivo utvrđene analogije u pravnom položaju Sarajeva sa pravnim položajem drugih slobodnih gradova u feudalnom periodu, može se raspraviti da li je Sarajevo eventualno imalo i svoju zastavu i grb. Dobro je poznato da su srednjovjekovni, pogotovu povlašteni gradovi imali svoje zastave i grbove, pa jednu ovakvu pretpostavku ne treba unaprijed isključiti ni u odnosu na Sarajevo.

O pitanju postojanja zastave i grba — neka nam je dozvoljeno sada reći — slobodne varoši Sarajeva postoje i određene indikacije u historijskim vrelima, pa je zato tim više osnovano da se ovo pitanje postavi i razmotri. Odmah napominjemo da zasada, koliko znamo, nije nigdje sačuvana sarajevska gradska zastava niti je otkriven ucrtan grb Sarajeva. Sačuvan je samo jedan opis iz polovice XVII vijeka, koji bi mogao predstavljati sarajevsku zastavu sa grbom. Opis je takav da se na osnovu njega može prilično vjerno rekonstruirati izgled zastave i grba, no pri tome je ipak ovdje od bitne važnosti da li se taj opis doista može odnositi upravo na zastavu i grb Sarajeva. U svakom slučaju stvar treba raspraviti, makar ne bili u stanju da donesemo konačan sud.

Opis koji je za nas u ovoj prilici od posebnog interesa dao je 1658. godine Quiclet, francuski putopisac, koji je na putu iz Mletaka u Stambul opisao i neke naše krajeve. Prilikom opisa Sarajeva Quiclet bilježi i neke važne podatke o »carskom blagu« (le tresor de l'Empereur), zvanom hunkija (Hunkia) (zapravo tačnije: *hunkarija*), koje je otpremalo Sarajevo u korist sultanove riznice. Quiclet se, štaviše, lično pridružio pratnji koja je iz Sarajeva preko Beograda prenosila to blago, pa njegove informacije kao očevidica tim više dobivaju na autentičnosti. On spominje kako je posebni sultanov izaslanik kapidžibaša Mehmed-aga sa svojim haračbašom došao u Sarajevo da prikupi carsko blago na koje je bio obavezan ovaj grad; prikupljeno blago smješteno je u 16 sanduka, koje su prethodno zapečatili svojim pečatima sarajevski muselim Mehmed-efendija, tefterdar Šaban-efendija i kapidžibaša Mehmed-aga. Blago je natovareno na 8 konja; bilo je naređeno da se vodi u Beograd. Za osiguranje pratnje određene su dvije čete *sejmena* ili dobro naoružanih pješaka sa njihovim *buljukbašom* i dvjema zastavama (deux enseignes), te još posebno 20 konjanika.

Quiclet te dvije zastave opisuje doslovce ovako: »en l'une un Croissant blanc en champ de gueulle, et l'autre un Cimenterre d'argent à deux lames separeés, venans d'une mesme poignée en champs de gueulle«, a to u doslovnom prevodu glasi: »u jedne je polumjesec u crvenom polju, a u druge srebrena sablja sa dvije odijeljene oštrice, koje izlaze iz jedne ruke u crvenom polju«. ² Nadodajemo da riječ »poignée« može značiti i držak, pa bi u tom slučaju otpala svaka kombinacija sa simbolom ruke. Međutim Quiclet je upotrijebio terminologiju koja je tipična za grbove i dao podatke o crvenoj i srebrnoj boji, koje su se najčešće upotrebljavale u izradi grbova, pa je prvi prevod po svoj prili-

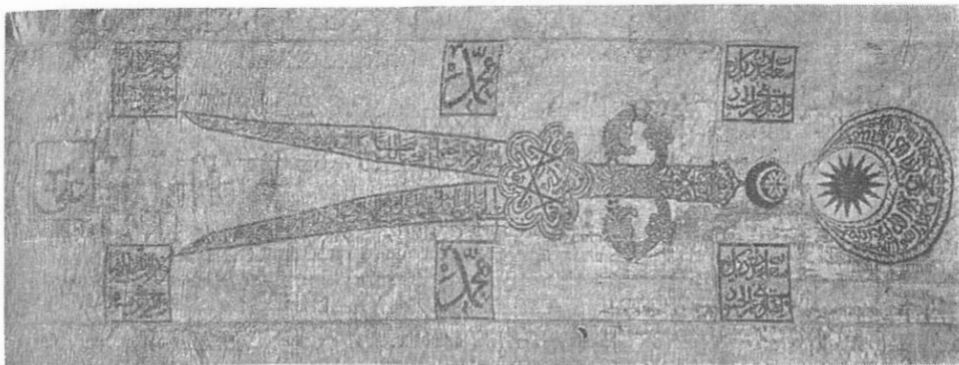
²) Upor.: Dr Ćiro Truhelka: Opis Dubrovnika i Bosne godine 1658. — *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 1905, str. 433.

ci adekvatniji. Ako je ipak podrazumijevao samo držak, a ne ruku, onda i tada nešto jednostavniji simboli ne isključuju heraldički značaj teksta.

Prva od ovih zastava, sa polumjesecom u crvenom polju, nesumnjivo je turska državna zastava. Prema Hammeru i Jakub Artin-paši crvena zastava sa polumjesecom te još i zvijezdom uvedena je kao državna zastava poslije osvojenja Stambula.³

Druga od zastava koje opisuje Quiclet izaziva više dilema.

Prije svega na prvi pogled je neobično kakva bi mogla izgledati sablja sa dvije odijeljene oštrice. Takva se sablja, koliko znamo, u stvarnom životu nigdje nije sretala, a prema obavještenjima kojima raspoložemo teško da dolazi u obzir i kao heraldički znak. Smatramo ipak da rješenje o izgledu te dvostruke sablje nije teško naći ako se posegne za islamskim vrelima. Ovdje bi se, naime, radilo o sablji zvanoj *zulfikar* koju legenda, izrazito opterećena još i mistikom, pripisuje halifi Aliji, Muhamedovom zetu. Alija je proslavljeni islamski junak sa legendarnom sabljom zulfikar (dobro su poznati arapski stihovi: »La

Primjer sablje zulfikar na jednoj zastavi u muzeju Wawel u Krakovu (Poljska)

feta illa 'Ali, ve la seyfe illa Zulfikar« — »Nema nad Alijom viteza, niti sablje nad sabljom zulfikar«). Legenda o sablji zulfikar bila je poznata među Južnim Slavenima već u doba turskog osvajanja, kako se to može zaključiti iz pripovijedanja Mihajla Konstantinovića iz Ostrvice kod Novog Brda; ta sablja sa dvije oštrice — od kojih je jedna po mističnom shvaćanju sjekla »zahiren« (egzaktno), a druga »batinen« (nevidljivo) — često je predstavljana na amuletima, ćilimima, pa i zastavama (jedna takva zastava iz 1754, godine čuvala se u Zemaljskom muzeju u Sarajevu). Prema tome nema razloga za sumnju da Quiclet pod sabljom sa dvije odijeljene oštrice podrazumijeva poznati motiv sablje zvane zulfikar.

Predstava o ruci koja drži oružje dobro je poznata u bosanskoj heraldici; izražena je i u bosanskom grbu iz vremena austrougarske okupacije, preuzetom iz Hrvojeva grba. Motiv o ruci koja drži oružje

³) Fehim Bajraktarević: Poreklo i značenje polumeseca. — »Politika«, Beograd 6, 7, 8. i 9. januar 1938, str. 13.

javlja se i kasnije kao nastavak srednjovjekovne tradicije na muslimanskim nišanima (npr. u Faletićima kod Sarajeva).

Prema tome grb sa rukom i sabljom, čiji je opis dao Quiclet, zapravo predstavlja jednu vrstu simbioze dobro poznatih starobosanskih i islamskih elemenata, pa nije teško rekonstruirati grb kakav je imao u vidu naš francuski izvjestilac.

Drugo je jedno pitanje dubiozno, a sastoji se u tome: šta simbolizira ta srebrna sablja sa dvije odijeljene oštrice koje izlaze iz jedne ruke u crvenom polju? Po našem mišljenju nije isključeno da se tu upravo krije stari sarajevski grb.

Istina, prilično je neuobičajeno a priori pretpostaviti da bi jedan grad u doba turskog feudalizma posjedovao svoj grb sa zastavom (neka najnovija turska historijska istraživanja sasvim ne isključuju ovakvu jednu pretpostavku, kao što je donedavno bilo malo poznato da su u sferi turskog feudalizma postojali slobodni gradovi.

Treba se pri ovome opet vratiti Quicletovu tekstu. Prilikom opisa Sarajeva on izričito spominje i druge neke insignije: tako on zna za šatore i bajrake (»les tentes et pavillons«), odnosno bajrake pojedinih zanata (»chaque mestier avec sa banniere«) sa kojima je bosanski paša upravo bio ispraćen pri polasku u rat, zna da su tom prilikom nošene pred njim i dvije zlatne jabuke, zvane *tug*, kao znak njegovog generalskog čina (»deux pommes d'or portées au devant de lay, qui s'appellent Tou, qui est la marque de la marche du general«).⁴ Iz teksta je jasno da su ove insignije različite od onih koje opisuje kada govori o carskom blagu, koje Sarajevo šalje sultanu. U prvom ovom slučaju se radilo o određenom vojnom ceremonijalu, praćenom uobičajenim insignijama. O pitanju otpremanja carskog blaga valja primijetiti da se ovdje manifestira određeni uži odnos koji je postojao između dvora i Sarajeva, pa kombinacija državne zastave (polumjesec u crvenom polju) sa eventualnom gradskom zastavom imala bi svoje logičko opravdanje.

Potrebno je makar ukratko objasniti u čemu se sastojao uži odnos između dvora i Sarajeva. Taj odnos proizlazi već iz činjenice da je Sarajevo uživalo status povlaštenog grada. U Sarajevu i njegovom širem području bilo je mnogo sultanovih domena, kao što su npr. zemljišni posjedi, gradske takse, među ostalim *badž*, kovanje novca, neki mlinovi i sl. Iz polovice XVI vijeka je vijest da je sarajevski badž išao u korist sultanove matere. Jedan pozniji pisac, Chaumette des Fossés (1807—1808), spominjući kako je sultanova mati uživala jedan dio prihoda Sarajeva, naglašava da je ona tako postala njegovom zaštitnicom. Sarajevske kapuće-haje na Porti imali su dužnost »da nose sultanovoj majci *pašmaklik* (prihod dodjeljivan glavnim gospođama u haremu), koji joj duguje Sarajevo, a penje se otprilike do 25.000 groša«.⁵

Ako se uvaži lokalno-sarajevski značaj odašiljanja carskog blaga ili hunkjarije, onda nije isključena pretpostavka da je i jedna od zastava (uz carsku), kojom je bilo praćeno odašiljanje carskog blaga, mogla nositi lokalno sarajevsko obilježje.

⁴) Truhelka: Ibidem, str. 433.

⁵) Chaumette Des Fossés: Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808. — Paris, 1816, str. 36—37.

Moglo bi se iznijeti i jedno tumačenje zašto bi Sarajevo u svojoj zastavi, odnosno grbu, imalo baš zulfikar sablju. Ta sablja, kako je istaknuto, imala je znamen borbe i pobjede, a i Sarajevo se, slično Beogradu, u najranijim dokumentima označavalo kao »područje boraca«, »mjesto boraca Saraj-abad«, »zaštićeni grad, područje pobjednika« i sl. Ovi epitetoni su proizlazili iz vojne uloge koju je Sarajevo, kao istaknutom placdarmu, namijenio još sultan Fatih svojom oprosnom poveljom (muafnamom), dajući gradu određene povlastice uz reciprocitnu vojnu obavezu.

Prema svemu ovome smatramo da je Sarajevo moglo imati svoju staru zastavu i grb koji bi predstavljao dvostruku sablju u jednoj ruci u srebrnoj boji na crvenom polju. Naglašavamo da je ovo samo jedna pretpostavka, koja nije bez svakog interesa. Za razliku od ogromne većine naših gradova, Sarajevo je imalo petstoljetnu urbanu tradiciju, pa ne bi bilo nimalo neobično da je u jednoj daljoj prošlosti imalo i svoju vlastitu gradsku zastavu i grb.

R É S U M É

LA VILLE DE SARAJEVO AVAIT-ELLE SON DRAPEAU ET SES ARMOIRIES

Il existe une opinion générale suivant laquelle les villes de l'empire ottoman féodal n'avaient ni drapeau ni armoiries. Dans ce travail on émet des données permettant la conclusion que la ville de Sarajevo pouvait avoir son propre drapeau et ses armoiries qui se présentaient sous forme du légendaire sabre »zulfikar«.

Certains éléments de ce drapeau et de ces armoiries figurent dans le catalogue héraldique de la Bosnie médiévale. L'auteur souligne le fait que la ville de Sarajevo jouissait, dans l'empire ottoman féodal, d'un statut particulier ressemblant jusqu' à un certain point aux statuts des villes libres de l'Europe occidentale médiévale. Cela rend plus digne de foi l'hypothèse sur l'existence des armoiries et du drapeau anciens de la ville de Sarajevo.